

مجله علمی

(دانشموی کارشناسی ارشد حقوق عمومی)

کودک و کار کودک در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی ایران

مقدمه

حقوق بشر اصول و قواعد منظمی است برای به سامان کردن رابطه افراد هر جامعه با یکدیگر و با دولت و روابط انسان‌ها و ملت‌ها در صحنه بین‌المللی با یکدیگر. حقوق بشر معیار اصلی برای تنظیم رابطه انسان‌ها و ملت‌ها با یکدیگر در جهان است. هدف از تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر توافق بر سر مسائل فلسفی یا دینی مربوط به انسان نبوده است و چنین توافقی هیچ‌گاه نیز حاصل نخواهد شد. اعلامیه جهانی حقوق بشر راه حل یک توافق عملی اجتناب‌ناپذیر و قابلیت‌نهادی شدن برای به رسمیت شناختن حرمت و کرامت انسان در هر شرایط و بدون هیچ استثنا و تبعیض را نشان می‌دهد. از همه مهم‌تر، همان‌گونه که رنه کاسن گفته است: «حقوق بشر در ارتباط انسان با انسان معنا و اعتبار دارد نه در ارتباط انسان با خدا»^(۱)

فلسفه وجودی حقوق کودک و اهمیت پرداختن به آن

کنوانسیون حقوق کودک نیز تقریباً با همان فلسفه وجودی حقوق بشر مطرح شد با این تفاوت که [۱- «سازمان ملل متحد در اعلامیه جهانی حقوق بشر اعلام نموده است که دوران

کودکی مستلزم مراقبت و مساعدت ویژه می‌باشد. با اعتقاد به اینکه خانواده به عنوان گروه بنیادین جامعه و محیط طبیعی رشد و رفاه کلیه اعضای آن و به ویژه کودکان، باید از حمایت و مساعدت لازم برخوردار شود به نحوی که بتواند مسئولیت‌هایش را در جامعه کاملاً بر عهده بگیرد؛ با اذعان به اینکه کودک برای رشد کامل و هماهنگ شخصیت خود باید در محیط خانوادگی و در فضایی سرشار از خوشحالی محبت و تفاهم رشد یابد، با توجه به اینکه کودک باید برای زندگی فردی در اجتماع آمادگی کامل پیدا کند و در سایه آرمان‌های اعلام شده در منشور سازمان ملل متحد و به ویژه صلح، عزت، مدارا، آزادی، برابری و همبستگی بزرگ شود؛ با در نظر داشتن اینکه ضرورت ارائه مراقبت ویژه برای کودک در اعلامیه حقوق کودک ژنو مورخه ۱۹۲۴ و در اعلامیه حقوق کودک مصوب مجمع عمومی در بیستم نوامبر ۱۹۵۹ تصریح گردیده و در اعلامیه جهانی حقوق بشر و در میثاق بین‌المللی مربوط به حقوق مدنی و سیاسی (به ویژه مواد ۲۳ و ۲۴)، در میثاق بین‌المللی مربوط به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (به ویژه ماده ۱۰۰) و در اساسنامه‌ها و اسناد سازمان‌های

تخصصی و سازمان‌های بین‌المللی مرتبط با رفاه کودکان به رسمیت شناخته شده است، با توجه به اینکه همان‌گونه که در اعلامیه کودک به خاطر نداشتن رشد کامل فیزیکی و ذهنی محتاج مراقبت و حمایت‌هایی از جمله حمایت‌های مناسب حقوقی قبل و بعد از تولد می‌باشد^(۲). چراکه ۲- «کودکان جهان موجوداتی معصوم، آسیب‌پذیر و متکی هستند، آنان، اما کنجکاو، پر جوش و سرشار از امید نیز می‌باشند. دوره خردسالی آنان باید زمانی برای شادی و بازی، فراگیری و روشن‌باشند. آینده کودکان باید بر مبنای هماهنگی و همکاری شکل گیرد. کودکان باید همراه با گسترش بینش و کسب تجربه‌های نو به بلوغ برسند.»
۳- «با این همه، برای بسیاری از کودکان واقعیتهای طفولیت به گونه‌ای دیگر است.»

چالشی در برابر ما

۴- «هر روزه کودکان بی‌شماری گرداگرد جهان در معرض خطر قرار می‌گیرند که رشد آنان را با دشواری مواجه می‌سازد. کودکان به عنوان تلفات جنگ و خشونت، قربانیان تبعیض نژادی، آپارتاید، تهاجم، اشغال بیگانه و انضمام سرزمین‌های دیگران به عنوان کودک پناهنده

و آواره که به ترک خانه و کاشانه خود مجبور شده اند، به عنوان افراد معلول یا قربانیان سهل انگاری، بیداد و بهره کشی مصائبی عظیم را متحمل می شوند. »

۵- « هر روزه میلیونها کودک زیر ضربات فقر و بحران های اقتصادی - به واسطه گرسنگی و

بی خانمانی، بیماری های واگیر دار و بی سوادی و تخریب محیط زیست، شدیداً آسیب می بینند. پیامدهای وخیم مشکلات دیون خارجی و نیز فقدان رشد مستمر و پا بر جا در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به ویژه توسعه نیافته ترین آنها به کودکان

آسیب می رساند.»

۶- « هر روزه میلیون ها کودک به دلیل سوء تغذیه و بیماری، از جمله ایدز (AIDS) به خاطر نبودن آب سالم و امکانات بهداشتی ناکافی و مسائل ناشی از مواد مخدر از بین می روند. ^(۳)

کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹

هر چند حقوق کودک در اسناد بین المللی و جهانی چون اعلامیه حقوق کودک ژنو، ۱۹۲۴، اعلامیه حقوق کودک ۱۹۵۹ مجمع عمومی، اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین المللی حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بازتاب داشته است؛ اما کامل ترین شکل ظهور حقوق کودک در کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹ تجلی یافته است و اجرای این کنوانسیون در اعلامیه جهانی بقای رشد در دهه ۱۹۹۰ و اساسنامه ها و اسناد سازمان های بین المللی مرتبط با رفاه کودکان نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹ در یک مقدمه و ۵۴ ماده و سه بخش تنظیم یافته است که از ماده ۱ تا ۴۱ در بخش اول، ماده ۴۲ تا ۴۵ در بخش دوم و ماده ۴۶ تا ۵۴ در بخش سوم آمده است. در بخش اول این کنوانسیون به مسائل ماهوی و در بخش دوم و سوم به مسائل شکلی می پردازد و ماده ۵۱ در بخش سوم به مسأله قبولی مشروط می پردازد.

کنوانسیون در حالت کلی در چهار زمینه الف: بقاء، ب: رشد، ج: حمایت و د: مشارکت کودک مسائل را مطرح کرده است. دولت جمهوری اسلامی ایران در اسفند ماه ۱۳۷۳ به صورت مشروط به این کنوانسیون ملحق شده است.

✓ آسیا با ۶۱ درصد کودکان کارگر، مقام اول را در ارتباط با کار کودک در جهان داراست. آفریقا با ۳۲ درصد کودکان کارگر در رده دوم و آمریکای لاتین با ۷ درصد مکان سوم را به خود اختصاص داده است.

به طور یقین معضل کار کودکان امروزه شدیداً مورد توجه جهانیان قرار دارد. در حال حاضر، حدوداً دویست و پنجاه میلیون کودک بین چهار تا ۱۴ سال در سراسر جهان هر روز مجبور به انجام کارهایی سخت و توان فرسا و غالباً در محیط هایی ناسالم و غیر بهداشتی و ناامن می شوند. بر پایه تازه ترین اطلاعات، آسیا با ۶۱ درصد کودکان کارگر، مقام اول را در ارتباط با کار کودک در جهان داراست. آفریقا با ۳۲ درصد کودکان کارگر در رده دوم و آمریکای لاتین با ۷ درصد مکان سوم را به خود اختصاص داده است. بر پایه گزارش های سازمان جهانی در برخی کشورها تا ۸۰ درصد کودکان کارگر، هفت روز در هفته و در شرایطی سخت و بحرانی کار می کنند. این در حالی است که کاهش سن این کودکان اغلب توأم با کاهش حقوق دریافتی آنهاست.

کودک و کار کودک در کنوانسیون حقوق کودک و اسناد بین المللی مربوط

طبق ماده ۱ این کنوانسیون منظور از کودک افراد انسانی زیر سن ۱۸ سال است مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود. ماده ۳۲ این کنوانسیون مقرر می دارد:

۱- کشورهای طرف کنوانسیون حق کودک را جهت حمایت شدن در برابر استثمار اقتصادی و

انجام هر گونه کاری که زیانبار بوده و یا توقیفی در آموزش وی ایجاد کند و یا برای بهداشت جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و یا پیشرفت اجتماعی کودک مضر باشد را به رسمیت می شناسد.

۲- کشورهای طرف کنوانسیون اقدامات لازم

قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی را در جهت تضمین اجرای این ماده به عمل خواهند آورد. در این راستا با توجه به مواد مربوطه در سایر اسناد بین المللی، کشورهای طرف کنوانسیون خصوصاً موارد ذیل را مورد توجه قرار خواهند داد:

الف: تعیین حداقل سن یا حداقل سنین برای انجام کار؛

ب: تعیین مقررات مناسب از نظر ساعات و شرایط کار؛

پ: تعیین مجازاتها و یا اعمال سایر ضمانت های اجرایی مناسب جهت تضمین اجرای مؤثر این ماده.

ماده ۳۶ این کنوانسیون مقرر می دارد: کشورهای طرف کنوانسیون از کودکان در برابر تمام اشکال استثمار که هر یک از جنبه های رفاه کودک را به مخاطره می اندازد، حمایت خواهند کرد.

در این زمینه، مقابله نامه شماره ۲۹ (۱۹۳۰) استفاده از کار اجباری یا تحمیلی را در همه اشکال آن محکوم می نماید و واژه کار اجباری یا تحمیلی به معنای همه کارها یا خدماتی تلقی می شود که بر اساس تهدید به مجازات، از افراد به زور خواسته می شود و افراد خود را برای آن کار به طور داوطلبانه عرضه نداشته اند.

ماده ۱۰ میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶) به دولت های طرف آن سفارش می کند که از افراد جوان در برابر بهره کشی اقتصادی و از اشتغال به کار های زیان آور و نیز در برابر کارهایی که احتمالاً مانع رشد طبیعی آنها می شود حمایت نمایند. همچنین این سند دولت ها را متعهد

می سازد که محدودیت هایی وضع نمایند تا اشتغال کارمزدی کودکان پائین تر از حداقل سن ممنوع و طبق قانون قابل مجازات گردد .
مقاله نامه شماره ۵ (۱۹۱۹) که در

نخستین جلسه سازمان بین المللی کار (ILO) اتخاذ و مورد تصویب ۷۲ کشور قرار گرفت، ۱۴ سالگی را حداقل سن استخدام کودکان در صنعت دانسته .

مقاله نامه شماره ۱۳۸ (۱۹۷۳) که جانشین اسناد قبلی حاکم بر بخش های محدود اقتصادی می شود، دولت های عضو را به

پیگیری یک سیاست ملی طرح شده در جهت ایفای مؤثر کار کودک متعهد می سازد و این ارتباط، را برقرار می سازد که نمی توان هیچ کودکی را در هیچ بخش اقتصادی پائین تر از سن تعیین شده برای تکمیل تحصیل اجباری - کمتر از سن ۱۵ سال - به استخدام درآورد . همچنین حداقل سن لازم برای پذیرفته شدن در هر کاری که احتمالاً تندرستی، ایمنی یا اخلاقیات را به خطر می اندازد، ۱۸ سال در نظر گرفته شده است .

توصیه نامه "حداقل سن" شماره ۱۴۶ مکمل مقاله نامه شماره ۱۳۸، دولت ها را ملزم می سازد که حداقل سن اشتغال را تا ۱۶ سال افزایش دهند . هر چند که این توصیه از نظر حقوقی الزام آور نمی باشد اما فراخوانی نیرومند برای اقدام از سوی دولت های عضو می باشد .

این توصیه نامه اشعار می دارد : برای سیاست های توسعه ملی و فراهم ساختن بهترین شرایط ممکن برای کودکان، حضور تمام وقت در محیط آموزشی، اجتناب از کار در زمان و ساعت های آموزشی، دسترسی به مکان آموزشی، تعیین استانداردهای بین المللی انواع مشاغل، حمل بار سنگین و ممنوعیت کار شبانه، شناسایی و تعیین شناسنامه کار ضروری می باشد . مقاله نامه شماره ۱۳۸ و توصیه نامه ۱۴۶، فراگیر ترین اسناد و بیانیۀ بین المللی درباره کار کودک به شمار می روند « اما برخورد

با همه کارهای کودکان به عنوان مسئله ای به یک اندازه ناپذیرفتنی، موجب اشتباه گرفتن و کم اهمیت ساختن موضوع می باشد و پایان دادن به سوء استفاده ها را دشوارتر می سازد .

✓ از آنجا که علل کار کودک پیچیده هستند و شامل فقر، بهره کشی اقتصادی، ارزش های اجتماعی و اوضاع و احوال فرهنگی می باشند، راه حل های آن نیز باید فراگیر باشد و گسترده ترین رشته ممکن از مشترکات در هر جامعه را در برگیرد .

به همین دلیل فرق گذاشتن میان کار سودمند و کار عمل ناپذیر و شناسایی اینکه بیشتر کار کودک در یک حیطة خاکستری میان این دو طیف قرار می گیرد، حائز اهمیت می باشد .

یک دهه پیش، یونیسف اعلام کرد؛ در صورتی کار کودک بهره کشی محسوب می شود که شامل این موارد می باشد :

- کار تمام وقت در سنین بسیار پایین ؛
 - گذراندن ساعات بسیار بر سر کار؛
 - کاری که فشار جسمی، اجتماعی، یا روان شناختی وارد می آورد ؛
 - کار و زندگی در خیابانها در شرایط ناگوار پرداخت ناکافی ؛
 - مسئولیت بسیار زیاد ؛
 - کاری که مانع دسترسی به آموزش می شود؛
 - کاری که منزلت و اعتماد به نفس کودکان را پایین می آورد، همچون بردگی یا بهره کشی جنسی ؛
 - کاری که برای پرورش کامل اجتماعی و روانی زیان آور است ؛
- تأثیر کار بر پرورش یک کودک، کلید تعیین این نکته است که چه هنگامی این کار به مشکل بدل می شود . کاری که برای بزرگسالان زیان آور است، می تواند برای کودکان شدیداً زیان آور باشد .
- ابعادی از پرورش کودک که می تواند با کار به خطر بیافتد عبارتند از:

- پرورش جسمی - شامل تندرستی کلی، هماهنگی، توان، دید و شنوایی؛

- پرورش ادراکی - شامل سواد، حساب و کسب دانش لازم برای زندگی معمولی ؛

- پرورش عاطفی - شامل اعتماد به نفس کافی، وابستگی خانوادگی، احساسات عشق و پذیرش

- پرورش اجتماعی و اخلاقی - شامل حس هویت گروهی، توان همکاری با دیگران و توان تمیز میان درست و نادرست. (۴)

پایان دادن به کار کودک

کار خطرناک و بهره کشانه از کودکان حقوق کودکان را بدان گونه که در کنوانسیون حقوق کودک مطرح شده نقض می کند . اقدام فوری برای رفع این نوع کار باید در راستای منافع عالیۀ کودک صورت پذیرد . نگرانی برای رفاه خانواده هایی که ممکن است بقایشان به درآمد کودکان وابسته باشد باید کوشش برای گسترش فرصت های شغلی برای بزرگسالان را نیز دربرگیرد .

« از آنجا که علل کار کودک پیچیده هستند و شامل فقر، بهره کشی اقتصادی، ارزش های اجتماعی و اوضاع و احوال فرهنگی می باشند، راه حل های آن نیز باید فراگیر باشد و گسترده ترین رشته ممکن از مشترکات در هر جامعه را در برگیرد . برخی از اقدامات مشخص که ضرورت فوری دارند، عبارتند از :

- ۱- رفع فوری کار خطرناک و بهره کشی از کودک ؛
- اشکال خطرناک و بهره کشانه کار کودک شامل کار بردگی، بهره کشی جنسی تجاری و کارهایی که از رشد جسمی، اجتماعی، ادراکی، عاطفی و اخلاقی کودک جلوگیری می کند، نباید تحمل شود و حکومت ها باید به اقدامات فوری جهت پایان بخشیدن به آنها دست زنند .
- ۲- تدارک آموزشی رایگان و اجباری ؛
- حکومت ها باید مسئولیت خود را در رایگان و اجباری ساختن آموزش ابتدایی مناسب برای

همه کودکان به انجام رسانند (ماده ۲۸ کنوانسیون) و تضمین نمایند که همه کودکان تا تکمیل آموزش ابتدایی به طور تمام وقت در مدرسه حضور یابند. حکومت‌ها باید منابع مالی لازم را برای این منظور فراهم کنند، و اعطای کنندگان بودجه‌های کمک به توسعه موجود، اطمینان یابند که منابع کافی به این کار اختصاص می‌یابد.

۳- گسترش حمایت قانونی:

مقصود قوانین در باره کار و آموزش باید با هم سازگار باشد و به گونه‌ای

حمایتی متقابل اجرا گردد. قوانین ملی

کار کودک باید با روح و لفظ کنوانسیون حقوق کودک و مقوله‌های مربوط به "ILO" مطابقت داشته باشد. این قوانین باید اکثریت گسترده کسب کار کودک را در بخش غیر رسمی اقتصاد؛ شامل کار در خیابانها و کشتزارها، کار خانگی یا کار در درون خانواده خود کودک دربرگیرد.

۴- ثبت تولد همه کودکان:

تولد همه کودکان باید به ثبت برسد (ماده ۷ کنوانسیون). ثبت تولد برای مجال دادن به اعمال حقوق کودک، همچون دسترسی به آموزش، مراقبت تندرستی و دیگر خدمات، و نیز ارائه مدارک سن هر کودک برای کارفرمایان و بازرسان کار، اساسی می‌باشد.

۵- گردآوری و نظارت بر اطلاعات:

اطلاعات درباره کار کودکان کمیاب می‌باشد. اگر قصد آن باشد که با شکل کار کودک به طور کامدی برخورد شود باید هدف‌های کلی و بین‌المللی برای گردآوری و تحلیل اطلاعات قابل مقایسه بین‌المللی در این باره از جایگاه شایسته‌ای برخوردار شوند. باید توجه ویژه‌ای را به حوزه‌های فراموش شده یا نادیدنی کار کودک معطوف داشت، حوزه‌هایی چون کار در خانه، کشتزارهای خانوادگی یا خدمت خانگی. نظارت توسط خود جوامع مهم است و کودکان کارگر باید فعالانه در ارزیابی وضعیتشان و پیشنهاد راه‌هایی برای بهبود شرایط شان مشارکت نمایند.

۶- قواعد رفتار و سیاست‌های خرید:

از شرکت‌های ملی و بین‌المللی خواسته می‌شود که قواعد رفتاری را برگزینند که تضمین نماید نه خودشان و نه مقاطعه‌کارا نشان کودکان را در شرایطی که حقوق آنها

✓ یکی از عواملی که باعث می‌شود کارفرمایان

بچه‌های زیر ۱۵ سال را استخدام کنند، سخت‌گیری

قانون کار در مواردی مثل اخراج کارگران است.

داشته است «به کار گماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است». بنابراین کسی که ۱۵ سال تمام نداشته باشد کارگر شناخته نمی‌شود و به همین دلیل است که قانون کار هم از کودکان کارگر صحبت نکرده بلکه از عنوان کارگر نوجوان استفاده نموده است.

ماده ۸۰ قانون کار مصوب ۱۳۶۹ می‌گوید:

«کارگری که سنش بین ۱۵

سال تا ۱۸ سال تمام باشد کارگر

نوجوان نامیده می‌شود.»

طبق ماده ۶ قانون کار و بر

اساس بند ۴ اصل ۴۳ و بند ۶ اصل

دوم و اصول ۱۹، ۲۰ و ۲۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اجبار افراد به کار معین و بهره‌کشی از دیگران ممنوع و مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود و همه افراد اعم از زن و مرد به صورت یکسان در حمایت قانون قرار دارند و هر کسی حق دارد شغلی را که به آن مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند.

فصل یازدهم قانون کار در ۱۶ ماده، جرایم و مجازاتهایی را که به خاطر تخلف و نقض قانون کار صورت می‌گیرد پیش‌بینی نموده است. این قانون در جهت حمایت قانونی از کارگر نوجوان مقرراتی را بدین گونه مطرح ساخته است:

الف - لزوم آزمایشات پزشکی بدو استخدام و حین خدمت:

کارگر نوجوان «در بدو استخدام باید توسط سازمان تأمین اجتماعی مورد آزمایش‌های پزشکی قرار گیرد» (ماده ۸۰). آزمایش‌های پزشکی کارگر نوجوان حداقل باید سالی یک بار تجدید شود و مدارک مربوط در پرونده استخدامی وی ضبط گردد. پزشک درباره تناسب نوع کار با توانایی کارگر نوجوان اظهار نظر می‌کند و چنانچه کار مربوط را نامناسب بداند، کارفرما مکلف است در حدود امکانات خود شغل کارگر را تغییر دهد (ماده ۸۱):

را نقض می‌کنند به کار نخواهند گرفت. سیاست‌های خرید باید چنان توسعه یابد که منافع عالیة کودک را دربرگیرد و تدابیری را برای حفظ منافع آنها شامل شود.^(۵)

کودک و کار کودک در حقوق داخلی ایران

در قوانین ایران هنوز سن واحدی برای تشخیص کودک وجود ندارد، در موردی شخص کودک است و در خصوص امر دیگری بالغ: از همه مهم‌تر چنانچه تصریح تبصره ۱۰ ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی و تبصره ۱ ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی حاکم باشد «با توجه به اینکه در تعیین سن بلوغ قانون مدنی سال قمری را ملاک دانسته و با توجه به اینکه سال قمری، ده روز کمتر از سال شمسی است و از طرفی شناسنامه‌ها در ایران بر مبنای سال شمسی صادر می‌شود. لذا تعیین دقیق سن کودک خالی از اشکال نیست.^(۶) و همین‌طور این مسأله که در قوانین داخلی، تعیین سن کودک بر اساس جنسیت مد نظر قرار گرفته، نه بر اساس شخصیت ذاتی آنها، بنابراین، مهمترین مسئله در خصوص حقوق کودک در ایران، آن است که دقیقاً مشخص شود کودک کیست و در چه سنی کودکی پایان می‌پذیرد.

قانون کار مصوب ۱۳۳۷ ایران حداقل سن شروع به کار را ۱۲ سالگی تعیین کرده بود اما ماده ۷۹ قانون کار جمهوری اسلامی مقرر

« علت و مبنای دستور الزام آزمایشات پزشکی این است که اولاً احراز شود که نوجوان از لحاظ جسمی و روانی آمادگی کار را پیدا کرده است و ثانیاً کار پیشنهاد شده به سلامتی او لطمه نمی زند. تجدید آزمایش ها در هر سال این حسن را دارد که اگر در طول مدت ۳ سال (از ۱۵ تا ۱۸ سالگی) کارگر نوجوان آمادگی جسمی خود را از دست داد و یا اثرات منفی کار روی او مشاهده شد کار او عوض می شود. متأسفانه اکثر کارگاه هایی که نوجوانان را به

کار می گیرند کوچک و محقرند و امکانات نگهداری پرورنده های پرسنلی پرسنل و پزشکی را ندارند.»^(۷)

ب- ساعات کار نوجوان؛ توصیه نامه شماره (۱۰۲) مصوب ۱۹۸۱ برای نوجوانان ۱۶ تا ۱۸ سال، ساعات کاری کمتر از کارگران بزرگسال تعیین نموده است. ماده ۸۲ قانون کار ایران نیز مقرر می دارد « ساعات کار کارگران نوجوان نیم ساعت کمتر از ساعات کار معمولی کارگران است. ترتیب استفاده

از این امتیاز با توافق کارگر و کارفرما تعیین خواهد شد. » برای اینکه استفاده از تخفیف روزانه در کار کارگاه اختلال ایجاد نکند، قانونگذار استفاده از آن نیم ساعت را به توافق کارگر و کارفرما موکول کرده است ولی در هر حال این نیم ساعت جنبه حداقل دارد و نمی توان به کمتر از آن توافق کرد.

ج- ممنوعیت ارجاع کار اضافی، کار شبانه و کارهای سخت و زیان آور به نوجوان (ماده ۸۳)؛ برای اینکه دستور قبلی مقنن (ساعات کار کمتر) جدی گرفته شود ارجاع کار اضافی نیز به کارگر نوجوان ممنوع شده است. انجام کارهای شبانه نیز به لحاظ آثار اخلاقی بدی که بر روی نوجوان دارد و برای جلوگیری از سوء استفاده از وجود آنها، از سوی نوجوان ممنوع شده است.

د- ممنوعیت ارجاع کارهای مضر برای سلامت و اخلاق نوجوان؛ ماده ۸۴ قانون کار مقرر داشته است: « در مشاغل و کارهایی که به علت ماهیت آن یا شرایطی که کار در آن انجام

می شود برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوانان زیان آور است، حداقل سن کار ۱۸ سال تمام خواهد بود. تشخیص این امر با وزارت کار و امور اجتماعی خواهد بود. » به نظر می رسد که تأکید بر روی سلامت جسمی کارگر در ماده ۸۳ است و در ماده ۸۴ هرچند کلمه سلامتی ذکر شده منتها منظور سلامتی روانی و روحی و اخلاقی است. مطابق این ماده کارهایی را که به سلامت اخلاقی نوجوان آسیب می رسانند مردود دانسته اند:

✓ برای محو کار کودکان در جامعه چاره ای جز بالا بردن سطح معیشتی خانواده، اجرای مؤثر قانون کار و انجام بازرسی قوی با تربیت بازرسان ویژه در امور اشتغال اطفال، سازماندهی کردن قانونی وضعیت کارگران کودک زیر ۱۵ سال و در نهایت آرایه گسترده خدمات حمایتی چون تأمین اجتماعی در سطح وسیع و گسترش بیمه های اجتماعی نداریم.

۱- کارهایی که ماهیتاً زیان آورند، برای این دسته می توان برخی از کارهای بهداشتی و درمانی را که جنبه های جنسی دارند مثال زد.

۲- کارهایی که به علت شرایطی که در آن انجام می شوند برای اخلاق نوجوان زیان آورند مثل پذیرایی در قهوه خانه ها و انجام کار در حمام ها و ... در عین حال شاید این مثالها دقیق و مطابق نظر مقنن نباشد و شاید تفکیک بین کارهایی که به اخلاق کارگران بالای ۱۸ سال آسیب نمی رساند اما کارگران زیر ۱۸ سال از آن مصون نیستند به آسانی مقدور نباشد از این روست که تشخیص این امر به عهده وزارت کار گذاشته شده است.»^(۸)

وضعیت کنونی کودکان در جامعه ما:

آمار سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ حکایت از آن دارد که در این سال در حدود یک میلیون و ۸۰۰ هزار کودک ۱۰ تا ۱۸ ساله در بخش های صنعت، خرده فروشی، تعمیرات،

حمل و نقل و صیادی به کار اشتغال داشته اند. از سوی دیگر، در همین سال ۳ میلیون و ۱۵۰ هزار دانش آموز پس از خاتمه دوره تحصیلی راهنمایی به دوره دبیرستان راه نیافته اند و جذب بازارهای کار رسمی و غیر رسمی در شهرها و روستاها شده اند.^(۹)

فاطمه قاسم زاده، روانشناس کودک و دبیر آموزشی انجمن حمایت از حقوق کودکان در میزگرد این انجمن که با عنوان کودکان خیابانی تشکیل شد با اظهار این مطلب افزود؛ برخی از کودکان خیابانی صاحب خانواده

هستند و خانواده آنها را در خیابان می گذارند، کودکان در خیابان کار می کنند و خانواده شب آنها را به منزل می برد گروهی دیگر خانواده ای ندارند و به اصطلاح کارتن خواب هستند و شب ها به دنبال سرپناهی در خیابانها می گردند و روزها کار می کنند. برخی دیگر که در بدترین شرایط به سر می برند کودکانی هستند که از سوی خانواده ها به

باند های بزرگ فروخته یا اجاره داده می شوند. باندها از این کودکان کار می کشند و آنها را استثمار می کنند و درآمدشان را باید به اربابان بدهند. تا کنون حدود ۳۲ باند استثمار کودک در تهران شناسایی شده که هر کدام صاحب تشکیلات وسیعی هستند. بچه ها هرگز با نفرت بالاتر باند روبرو نمی شوند و تنها از واسطه ها دستور می گیرند.^(۱۰)

یکی از عواملی که باعث می شود کارفرمایان بچه های زیر ۱۵ سال را استخدام کنند، سخت گیری قانون کار در مواردی مثل اخراج کارگران است. قانون کار شامل کارگران زیر ۱۵ سال نمی شود، اما از طرفی میزان کار غیر قانونی کودکان بسیار زیاد است و از طرف دیگر کودکان و بچه های نیازمند به کار، نمی توانند شکایت کنند زیرا کار آنان از اساس غیر قانونی است و هیچ مرجعی هم برای شکایت آنها پیش بینی نشده است. پابنخ انجمن ملی حمایت از حقوق کودکان ایران به مشکلات

قانون کار کودکان این بود: « در تمام دنیا سازمان تأمین اجتماعی است که کودکان تابع کشور خود را اعم از نیازمند یا غیر نیازمند تحت پوشش قرار می دهد، ولی در ایران فقط بیمه شدگان و کارمندانی که قرارداد دارند، تحت پوشش اند و سازمان بهزیستی هم فقط خانواده های بی سرپرست، معلول، آسیب دیدگان اجتماعی، سالمندان، معتادان و یا هر خانواده ای را که پدر آنان به نوعی از کار افتاده است تحت پوشش قرار می دهد، کمیته امداد هم به خانواده های نیازمند کمک می کند و سازمان خاص کودکان کارگر وجود ندارد...»^(۱۱)

برای محو کار کودکان در جامعه چاره ای جز بالا بردن سطح معیشتی خانواده، اجرای مؤثر قانون کار و انجام بازرسی قوی با تربیت بازرسان ویژه در امور اشتغال اطفال، سازماندهی کردن قانونی وضعیت کارگران کودک زیر ۱۵ سال و در نهایت ارایه گسترده خدمات حمایتی چون تأمین اجتماعی در سطح وسیع و گسترش بیمه های اجتماعی نداریم، چرا که در غیر این صورت مهار کردن کار کودک غیر ممکن است.

بنا براین، اجرای مؤثر چنین قوانینی هرگز نمی تواند جدا از برنامه ریزی های اقتصادی و اجتماعی باشد. اگر این قوانین بدون اصلاح زمینه های اقتصادی و اجتماعی اجرا شوند، حتی ممکن است به حال کودکان مضر بوده به فقر و گرسنگی بیش از پیش آنها منجر شود. پس قوانین باید متناسب با رشد اقتصادی هر کشور تنظیم یابد.

راهپیمایی جهانی علیه کار کودکان

راهپیمایی جهانی علیه کار کودکان به وسعت سراسر جهان (در ۱۰۰ کشور جهان) انجام شد. اولین راهپیمایی، راهپیمایی آسیایی بود که همزمان با ۲۷ دی ماه ۱۳۷۶ از مانیل پایتخت فیلیپین آغاز شد و در مسیر خود از ایران نیز گذشت. سازمان دفاع از قربانیان خشونت، هماهنگ کننده ملی این راهپیمایی بود که با هماهنگی وزارت کار و امور اجتماعی و سازمان بهزیستی این مهم را به انجام رساند.

دومین راهپیمایی در برزیل در سال ۱۹۹۷ و سومین راهپیمایی نیز یک آوریل ۱۹۹۸ از شهر کیپ تاون آفریقای جنوبی آغاز گردید. در این راهپیمایی از دولت ها برای اجراء تصویب و پذیرش قوانین موجود در جهت حمایت از کودکان دعوت به عمل آمد. همچنین از همه اولیا خواسته شد تا کودکان خود را به مدرسه بفرستند و از مربیان نیز درخواست شد تا از برقراری قوانین بهره مندی آموزشی برای همه کودکان حمایت نمایند. این راهپیمایی از کارفرمایان خواست که از به کارگیری کودکان در کارهای سخت خودداری نمایند و به جای استفاده از کودکان کارگر، بزرگسالان را با حداقل حقوق به استخدام درآورند. به علاوه این راهپیمایی توده مردم را در این جهت بسیج نمود که هرکسی می تواند به نوبه خود در پایان دادن به رنج و استثمار کودکان نقشی داشته باشد.^(۱۲)

پانویست ها:

- ۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر و تاریخچه آن - گلن جانسون ترجمه محمد جعفر پوینده، ص ۸۸
- ۲- مقدمه کنوانسیون حقوق کودک، مصوب مجمع عمومی ۱۹۸۹.
- ۳- بندهای ۶-۲ اعلامیه جهانی بقاء، رشد و حمایت از کودکان، ۳۰ دسامبر ۱۹۹۰، نیویورک.
- ۴- ماهنامه کار و جامعه، شماره ۲۳، مقاله؛ کار کودکان، درباره وضعیت کودکان جهان در ۱۹۹۷.
- ۵- همان منبع.
- ۶- عبادی، شیرین، حقوق کودک تطبیقی چاپ اول ۱۳۷۶، ص ۴.
- ۷- رنجبری، ابوالفضل، حقوق کار، تهران، انتشارات مجد، چاپ سوم ۱۳۸۰، ص ۱۵۰.
- ۸- همان، ص ۱۵۱.
- ۹- روزنامه زن موخ ۱۳۷۷/۱۰/۶.

۱۰- روزنامه خرداد ۱۳۷۸/۷/۸.

۱۱- روزنامه زن، مورخ ۸۲/۱۰/۶ (مقاله؛

کارفرما، هرچه کودک تر، بهتر).

۱۲- به نقل از روزنامه کار و کارگر - مورخ

۱۳۷۷/۴/۵.